

Recension

Sten M Philipson: *Med naturen som referenspunkt, om livsåskådningar i miljö- rörelsen*, Doxa 1984.

I samhällsdebatten möter vi ofta markeringar, positionsbestämningar av typen: "Jag har en ekologisk grundsyn". "Människan är en del av naturen". De här markeringarna kan vara uttryck för en djupare grundad livsåskådning eller helt enkelt bara slagord, skyltar. Men ofta är det svårt att avgöra vilket. Behöver vi inte en djupare kunskap om de föreställningar om världen och människan som döljer sig bakom ord som de här? Svaret på den frågan borde rimligtvis vara ja.

Det anser också *Sten M Philipson*, docent i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Uppsala universitet. Han har i en bok, *Med naturen som referenspunkt, om livsåskådningar i miljörelsen*, utgivare Doxa, ställt sig uppgiften att gå bakom positionsbestämningarna. "Vi vet för lite om hur ordinära människors livsåskådningar faktiskt ser ut", skriver han, och vill därför "bidra till att i någon mån fylla ut denna lucka i vårt vetande". Det han vill åstadkomma är i första hand en beskrivning av miljövännernas världsbild. Han vill också sätta in denna världsbild i ett större idéhistoriskt, kulturellt och vetenskapligt sammanhang, något som indirekt kan utgöra en kritik.

Materialet till undersökningen består av tjugo sk djupintervjuer, gjorda med medlemmar av Jordens Vänner. De tjugo utgör ett urval av ett tvärsnitt av medlemskåren. Ingen är aktiv i organisationen och de har inte heller varit medlemmar särskilt länge. De flesta uppger sig vara politiskt intresserade, merparten till vänster. Åtta av de intervjuade har någon form av universitetsutbildning, medan fyra bara har folkskola. Fyra är religiöst aktiva, medan nio är ointresserade.

Det finns många genomgående drag i de intervjuades föreställningar, som Philipson lyfter fram. Ett är oron för den tekniska utvecklingen. "Naturen är inte uppbyggd för bilar och den är inte uppbyggd för flygplan och teknik i den graden", säger en av de intervjuade, som får representera denna oro. Det som en del forskare klär i ett sofistikerat språk (Groh och Sieferle, som menar att "utvecklingen av ekonomin inte tillåter något annat än en instrumentell syn på naturen") återkommer i de intervjuades svar på ett mer grovhugget sätt. "Tekniken har inriktning på tillfällig profit och tillfällig framgång". Av de samlade intervjuaren i teknik-avsnittet drar Philipson slutsatsen, att det inte är tekniken som sådan miljövännerna vänder sig emot utan dess avarter. Dessutom kritiserar de dess tillämpning — den saknar demokratisk styrning.

Det här är förmodligen farhågor som är vida spridda bland befolkningen, också utanför miljörelsen (något som Philipson påpekar). På samma sätt är säkert användningen av naturen som positiv referenspunkt en vanlig företeelse. Begreppet "natur" ges ofta en *metafysisk* innebörd, påpekar Philipson, dvs det uttrycker en "övertygelse om vad som är ytterst *sant* och *gott* om vår existens

och vår verklighet". Det finns mycket positivt i denna uppfattning om naturen, men Philipson varnar också — med rätta som jag ser det — för vad som händer om vi överlämnar omdöme och initiativ till naturen, d v s utplånar oss moraliskt. En sådan hållning kan resultera i sociobiologi, i förakt för svaghet.

Genom att ta ställning på det sättet går han emot en bred falang av ekologer i Norden, t ex Erik Damman, Arne Naess och Hartvig Saetra, som allesammans menar att vi kan hämta normer för vårt handlande från naturen. Men han har stöd av långt djupsinnigare ekologer och samhällsdebattörer som André Gorz och Ivan Illich. Detta borde kanske Philipson ha noterat. Det verkar som om han tror att alla ekologer följer Arne Naess linje.

Moral- och ansvarsfrågorna, som Philipson envist håller fast vid, drar fram svagheterna i miljövännernas föreställningar i ljuset. Det är ovanligt, visar Philipson, att ekologer "oscillerar" mellan en ekologisk inställning till naturen och en uppfattning om människan som förvaltare. Det är två ståndpunkter som är svåra att förena, som ger upphov till motsägelser. Är människan en del av naturen fullt ut, eller kan hon sägas ha en särställning? Philipson menar, att vi måste lägga tyngdpunkten vid det senare, om vi vill axla vårt ansvar.

I den avslutande delen av intervjuanalysen intresserar sig Philipson för miljövännernas gudstro eller eventuella brist på densamma. Här har jag svårt att följa hans resonemang. Han tycks mena, att eftersom människor använder "naturen" (som begrepp) metafysiskt, är de egentligen religiösa. Deras inställning pekar åtminstone i den riktningen. Det gör också det faktum att deras åsikter är osammanhängande och motsägelsefulla. Det tyder på att de saknar vad Philipson kallar "en yttersta referenspunkt". Denna referenspunkt är "antagandet av Guds existens". Med den finner vi "det förutan vilket man inte kan binda samman fragmenten i erfarenhetsvärlden till en sammanhängande helhet".

Om jag har tolkat Philipson rätt förstår jag inte hur han kan komma till denna slutsats. Skulle religiösa människors världsbild vara mindre motsägelsefull? Några av de intervjuade är ju faktiskt religiöst aktiva. Uppvisar då inte deras livs-åskådning en större logik? Det nämner inte Philipson något om. Och om han själv anser sig äga en mindre motsägelsefull livsåskådning än de intervjuade får det stå för hans räkning. Jag kan inte finna något sådant i materialet — tvärtom.

Låt mig påpeka några uppgifter som Philipson tar för "sanning" och "sunt förnuft" i sina försök att sätta in miljövännernas åsikter i ett större sammanhang, men som jag finner märkliga. En utgångspunkt i en av hans sammanfattningar lyder så här: "Det moderna industrisamhället är i väsentlig grad organiserat för att komma tillrätta med en materiell brist". Orden ingår i ett längre resonemang, där denna tes utvecklas. I mina ögon förnekar ett sådant påstående hela den historiska utvecklingen — således också nuet — d v s den ursprungliga kapitalackumuleringen (kapitalet kommer till världen drypande av blod och smuts), liksom vad som händer senare i form av utsugning av arbetarna och deras familjer. Hade Philipson haft möjligheter att intervju en nioårig textilarbetare i Manchester i början av 1800-talet, skulle denne knappast hålla med om att "det moderna industrisamhället är . . . organiserat för att komma till rätta med en materiell brist". Vissa invändningar skulle säkert också göras idag, av Europas många miljoner arbetslösa.

Undersökningen av miljövännernas uppfattningar är intressant, inriktningen givande, men försöken att belysa dem, sätta in dem i större sammanhang ofta alltför ytliga, summariska, rentav okunniga. De går ofta i idealismens tecken. Philipson tycks mena, om jag har läst rätt, att en "syn" ligger till grund för historien, d v s att den är ett resultat av en medveten process. Många forskare menar tvärtom (som t ex Frankfurtskolan) att vårt samhälle har kommit till genom en kraftmätning, en kamp mellan olika samhällsklasser. Också vetenskapen har vuxit fram på detta sätt, som en del av samhället — allt ifrån Francis Bacon över Descartes och Newton. Att tro, som skymtar i form av citat i Philipsons bok att "the central aims of science are . . . concerned with a search for understanding" (Toulmin), är att bekänna sig till tanken att vissa människor står utanför historien som "fria intellektuella".

Det är svårt att hitta, både i Philipsons bok och i världen utanför den, belägg för påståendet att man når ordning och harmoni i sin "etiska upplevelsevärld", om man antar existensen av Gud. Växer inte motsägelserna i stället? Blir inte de oförklarade begreppen fler? Man ökar ju åtminstone ut dem med ett, som i fråga om obegriplighet står i särklass: Gud. Dessutom förlägger man skapandet utanför historien.

Jag tror att man, när man analyserar och kritiserar miljövännernas föreställningar, måste gå radikalare fram för att motstå motsägelsernas grund. Det räcker inte att försöka upprätta något som liknar en religiös version av Max Webers distinktion mellan fakta och värde, kunskap och etik. Det är en återvändsgränd. Om vi däremot antar att vi inte alls lever i ett rationellt samhälle, att inte ens vetenskapen (som del av historien) är rationell, blir samtliga motsägelser begripliga, både de som finns hos de religiösa och de som finns hos forskarna och miljövännerna. Steg i den riktningen tas på andra håll i världen, t ex av Pierre Bourdieu i Frankrike. Den nya vetenskapen räknar med — i varje tanke, varje teori — att "vetenskapens objekt är en del av, upptar en plats i vetenskapens objekt". Därigenom är den ett hot mot både religion och den nuvarande forskningen.

Ett sammanfattande omdöme om boken skall kunna låta så här: Det intressanta i den är själva inriktningen, att kartlägga och analysera miljörörelsens ståndpunkter. Mindre intressanta är de slutsatser Philipson drar, de sammanhang han försöker sätta in dem i. De leder inte framåt utan är exempel på föräldrad akademisk idealism. □

Gunnar Odhner